

วัฒนธรรมการสร้างครอบครัว Culture of Family Building

พลอากาศเอก วีรวิท คงศักดิ์

Air Chief Marshal Veeravit Kongsak

คลังสมอง วปอ.เพื่อสังคม

National Defense College Alumni Think Tank

อีเมล : gveeravit@gmail.com

Date Received : 22 April 2019 Date Revised : 20 August 2019

Date Accepted : 2 September 2019 Date Accepted online : 3 September 2019

บทคัดย่อ

เอกสารฉบับนี้ เป็นบทความทางวิชาการซึ่งมีวัตถุประสงค์ ศึกษากระบวนการกล่อมเกลாத่างสังคมเฉพาะกิจด้านครอบครัว ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญที่สุดของการพัฒนาคน ไปสู่การเป็น "พลเมืองเข้มแข็ง" (active citizens) ที่พึงปรารถนาในอนาคต

สังคมไทยในอดีตมีระบบการกล่อมเกลาท่างสังคมจากครอบครัวที่ดี ทำให้คนไทยส่วนใหญ่เคร่งครัดในขนบธรรมเนียมประเพณีอันดี จึงมีคุณธรรมที่ควบคุมความคิด และจริยธรรมที่ควบคุมความประพฤติให้ดำรงความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ไม่เอาเปรียบผู้อื่น ไม่ละเมิดผู้อื่น ไม่ก้าวร้าว และทำตนให้เป็นประโยชน์ต่อสังคม แต่ต่อมาการเปลี่ยนแปลงของสังคมทำให้พ่อแม่ต้องใช้เวลาหาเลี้ยงชีพมากกว่าการกล่อมเกลานิสัยลูก

การกล่อมเกลาท่างสังคมจากพ่อแม่ เป็นพื้นฐานของการสร้างพลเมืองที่ดีที่สำคัญ เพราะคุณภาพของมนุษย์ต้องเกิดจากการสร้างสภาพแวดล้อมที่ดีตั้งแต่ปฏิสนธิในครรภ์จนถึงวัยที่ก้าวออกจากอ้อมอกพ่อแม่ไปสู่โลกกว้าง เพื่อให้สถาบันทางสังคม ได้แก่ สถานศึกษา ศาสนา ชุมชน กลุ่มกลุ่มวิชาชีพ และสื่อมวลชน ร่วมกันกล่อมเกล่าให้เป็นคนดี คนเก่ง และมีคุณภาพ สามารถเป็นพลังที่เข้มแข็งของประเทศได้ ด้วยเหตุนี้ ยุทธศาสตร์ชาติ พ.ศ.2561-2580 จึงกำหนดให้สถาบันทางสังคมร่วมกันปลูกฝังค่านิยมและวัฒนธรรมอันพึงประสงค์ตั้งแต่ตั้งครรภ์ ปฐมวัย โดยเน้นการเตรียมความพร้อมให้พ่อแม่ก่อนตั้งครรภ์

จากการศึกษาพบว่า ประเทศญี่ปุ่นมีประเพณีการสร้างครอบครัวและบุตรเฉพาะเมื่อมีความพร้อมในวัยที่บรรลุนิติภาวะแล้ว มีฐานะทางเศรษฐกิจพอที่จะดูแลบุตร และมีเวลาในการเลี้ยงลูกด้วยตัวเอง จึงสามารถกล่อมเกล่าเด็กและเยาวชนให้เป็นพลเมืองที่ดีด้วยวัฒนธรรมพ่อแม่เลี้ยงดูด้วยตนเองในปฐมวัย เพื่อสร้างลักษณะนิสัยที่ดีถึงผู้อื่นและการอยู่ร่วมกันในสังคม ด้วยการให้ครอบครัวสร้างวินัยในตนเองจนเป็นพลังในการดำรงไว้ซึ่งความเป็นพลเมืองดี โดยรัฐให้การสนับสนุน

ดังนั้น หน่วยงานของรัฐที่รับผิดชอบในการสร้างพลังของสังคม ได้แก่ กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ กระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงวัฒนธรรม กระทรวงสาธารณสุข และกระทรวงมหาดไทยจึงควรร่วมกันศึกษาวัฒนธรรมการสร้างครอบครัวของญี่ปุ่น เพื่อสร้างจิตสำนึกในการมีบุตรเมื่อถึงวัยอันสมควร และมีความพร้อมที่จะดูแลลูกด้วยตนเอง โดยรัฐให้การสนับสนุนตามสมควร ซึ่งจะเป็นการฟื้นฟูวัฒนธรรมการสร้างครอบครัวของคนไทย ให้กลับมาเป็นพื้นฐานในการสร้างคนดี คนเก่ง และมีคุณภาพ สามารถเป็นพลเมืองที่เข้มแข็งของชาติได้อย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: กล่อมเกลாத่างสังคม การสร้างครอบครัว มนุษย์ที่สมบูรณ์ พลเมืองเข้มแข็ง

Abstract

The purpose of this article is to study appropriate strategy of family building, which is the first factor of socialization process, to revive Thai culture of family building to become active citizens as per the National Strategic Plan 2018-2037.

In the past, Thai societies had been well cultivated moderately by warm and caring families. This affected most of Thai people to lead their lives rigorously through cultural values with morality to control their thoughts and with ethics to control their activities in order to become complete human. "Complete human" referred to primary attributes: no exploiting, no violating, no aggression to others and behaving for the good of the societies. But nowadays, the social changing forces the parents to spend their time earning their living rather than socializing their children.

Socialization by parents is significant foundation of developing active citizens because the desirable characteristics stem from appropriate environment since conceiving in the wombs to stepping out of parents' hands to face other social institutions such as institutions of: education, religion, community, peer groups, and mass medias. If all these society agents play their integrated roles systematically with right knowledge along the same direction; the people will be socialized to become valuable active citizens as expected. By the concept, the National Strategic Plan 2018 – 2037 particularizes all social institutions, together, to cultivate right attitudes and desirable social cultures to people by preparing readiness to pregnancy for mature girls and couples of marriages.

It was found that Japan had its unique and effective culture of family building. Only people from legal age onward, who were ready to afford their own families, especially

raising children by themselves, would plan to have babies. By this strong tradition, Japanese youths would be cultivated to be valuable citizens by their parents who absorbed family cultures from older generations. The parents were encouraged by the government to dedicate themselves to raising their children through the right knowledge given until entering schools, as to reach the goals of National Human Resource Development. The children were trained in their families to be: caring and sharing, good members of societies, and self-disciplined to lay strong bases of abilities to maintain the citizen values and to build good people in next generations.

The significant recommendation for Thailand is that; the Ministry of Social Development and Human Security, the Ministry of Education, the Ministry of Culture, the Ministry of Public Health, and the Ministry of the Interior, together, should study Japanese family building culture as a benchmark to revive the one of Thai culture and make a national citizen plan for new born generations. An urgent campaign program should be created for inspiring conscious mind of that pregnancy only when the parents are ready for raising their babies by their own. This Thailand Human Development plan will strengthen other progress of all security development in the years to come.

Keyword: socialization, family building, complete human, active citizens

บทนำ

“พ่อแม่ คือ ครูคนแรกของลูก” เป็นสุภาษิตสอนใจคนไทยที่ยังคงเป็นอมตะจนถึงปัจจุบันนี้

วรรณทองนี้สะท้อนให้เห็นว่า พ่อแม่มีหน้าที่ฟูมฟักและปลูกฝังสั่งสอนให้ลูกของตนเป็นคนดีของสังคม มีสภาพจิตใจของความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ พร้อมทั้งจะส่งต่อให้ “ครู” ซึ่งทำหน้าที่ให้ความรู้ในการดำเนินชีวิต

ตัวชี้วัดผลสัมฤทธิ์ของการทำหน้าที่ของพ่อแม่ อาจพิจารณาได้จากการแสดงออกของลูกเมื่อต้องจากบ้านที่อบอุ่นไปโรงเรียนเป็นครั้งแรกด้วยความเต็มใจและไม่ร้องไห้ ซึ่งสะท้อนความสามารถในการควบคุมจิตใจของเด็กด้วยหลักเหตุผลเมื่อสภาพแวดล้อมเปลี่ยนแปลงได้เป็นอย่างดี นอกจากนั้น พฤติกรรมที่เด็กแสดงต่อครูและเพื่อนในโรงเรียนก็จะสะท้อนลักษณะนิสัยที่ได้รับการกล่อมเกลาจากพ่อแม่ด้วย

ด้วยเหตุนี้ ในอดีตเมื่อเด็กมีความประพฤติไม่ดีมักถูกถามว่า “ลูกใคร” และตำหนิว่า “พ่อแม่ไม่สั่งสอน”

หน้าที่ของพ่อแม่ในการฟูมฟักและปลูกฝังสั่งสอนลูกนี้ สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ได้พระราชทานสัมภาษณ์เป็นลายพระหัตถ์เมื่อ 19 มิถุนายน 2521 (อัครวัฒน์ โอสถานุเคราะห์. 2549) ว่า

“ฉันอบรมบุตรให้ “เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์” มีทั้งการศึกษาและสุขภาพดี มีจิตใจดีด้วย นี่คือหลักในการเลี้ยงดูบุตรของฉัน ตอนเขายังเป็นเด็กๆ ฉันก็ทำหน้าที่เป็นทั้งพ่อและแม่ของลูก ต้องคอยดูแลสอดส่องให้ตรวจดูการบ้านให้เขา ให้เขาท่องหนังสือเพื่อให้สอบได้ดี ตั้งแต่เขาอายุยังน้อยทีเดียว”

และ “ฉันยึดหลักพรหมวิหาร 4 คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา และฉันชอบปรัชญาของ โสเครตีส เช่น ให้อัจฉริยะด้วยตนเอง จากนั้นเราควรจะยึดหลักธรรมะที่ว่า สิ่งใดที่ทำไม่ได้ก็ให้วางเฉย คือ อุเบกขา และต้องพยายามพิจารณาถึงเหตุผลด้วย”

จากหลักการเลี้ยงดูบุตรดังกล่าว จะเห็นว่า ภาระหน้าที่และความเอาใจใส่ในการกล่อมเกลาให้ลูกเป็น “คนดี” ของพ่อแม่มีความสำคัญมาก โดยต้องสอนให้บุตรเรียนรู้ตนเองด้วยตนเอง และใช้เหตุผลตัดสินใจ ตั้งแต่เยาว์วัย รวมถึงมีความรับผิดชอบต่อหน้าที่ของตนหรือมี “วินัยในตนเอง” ด้วย

“วินัยในตนเอง” เป็นสิ่งที่สำคัญมากดังปรากฏในพระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 ในพิธีพระราชทานกระบี่และปริญญาบัตรแก่ผู้สำเร็จการศึกษาจากโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า โรงเรียนนายเรือ และโรงเรียนนายเรืออากาศ เมื่อวันที่ 25 มีนาคม 2524 ความว่า

“...วินัยแท้จริงมีอยู่สองอย่างอย่างหนึ่งคือ วินัยตามที่ทราบกันและถือกัน อันได้แก่

ข้อปฏิบัติที่ บัญญัติไว้เป็นกฎหมายหรือระเบียบข้อบังคับต่างๆ ให้ถือปฏิบัติ

อีกอย่างหนึ่งคือ วินัยในตนเองที่แต่ละคนจะต้องบัญญัติขึ้นสำหรับควบคุม

บังคับให้มีความจริงใจ และให้ประพฤติปฏิบัติตามความจริงใจนั้นอย่างมั่นคง

มีลักษณะเป็นสัจจาริฐาน หรือการตั้งสัจสัจสัญญาให้แก่ตัว

วินัยอย่างนี้จัดเป็นตัววินัยแท้ เพราะให้ผลจริงและแน่นอนยิ่งกว่าวินัยที่เป็นบทบัญญัติ

ทั้งเป็นปัจจัยสำคัญที่จะเกื้อกูลให้การถือการใช้วินัยที่เป็นบทบัญญัตินั้น ได้ผลเที่ยงตรง

ถูกต้อง สมบูรณ์เต็มเปี่ยมตามเจตนารมณ์ สำคัญที่วินัยในตนเองนี้จะต้องบังเกิดขึ้น

จากการที่ได้ยั้งคิดแล้วได้ใช้สติปัญญาความเฉลียวฉลาดพิจารณาไตร่ตรองอย่างละเอียดรอบคอบ

แล้ว จนเห็นประจักษ์ในเหตุในผลที่แน่แท้ และเมื่อเป็นวินัยที่

กลั่นกรองขึ้นจากสติปัญญาความฉลาดรอบคอบ ก็ย่อมจะทำให้รู้จัก ผิดชอบชั่วดี

ทรงความศักดิ์สิทธิ์ ค้ำครองป้องกันผู้ปฏิบัติให้พ้นจากภัยอันตรายและเหตุแห่งความ

เสื่อมเสียทั้งปวงได้ทั้งทางกายทางใจ พาให้เจริญรุ่งเรือง พร้อมด้วยศักดิ์ศรี เกียรติ

อำนาจทุกประการ”

จากพระบรมราโชวาทพระองค์นี้ สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการเลี้ยงลูกได้ว่า พ่อแม่จะต้องสอนให้ลูกมีวินัยปฏิบัติตามกฎ ระเบียบของสังคม และต้องสร้างให้ลูก “รู้คิด” อย่างมีเหตุผล รวมถึงการ “ยังคิด” ซึ่งจะทำให้ลูกสามารถตัดสินใจด้วยตนเองว่า “สิ่งนี้ควรทำ สิ่งนี้ไม่ควรทำ” ตามกลไกของความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์

สำหรับการ “เป็นคนที่มีสมบูรณ์” เพื่อเป็นรากฐานของการสร้างพลังของชาตินั้น พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 ได้มีพระบรมราโชวาทในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรแก่บัณฑิตวิทยาลัยวิชาการศึกษา ประสานมิตรเมื่อวันที่ 13 พฤศจิกายน 1516 ความว่า

“งานครุ นั้นจัดเป็นงานสำคัญ เพราะเท่ากับเป็นการสร้างคนให้เป็นคนโดยสมบูรณ์ เยาวชนในปัจจุบันเป็นเยาวชนที่อุดมไปด้วยพลังกายพลังใจ และพลังยากรู้ยากเห็นยากเปลี่ยนแปลง หากเขาได้รับการอบรมหล่อหลอมที่ถูกต้อง เขาเหล่านั้นจะเป็นกำลังสำคัญของบ้านเมือง ส่งเสริมให้ประเทศชาติรุ่งเรืองและมั่นคงยิ่ง”

นอกจากนั้น ได้มีพระบรมราโชวาท ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตร วิทยาลัยวิชาการศึกษา วันที่ 15 ธันวาคม 2503 เกี่ยวกับการอบรมฝึกจิตใจ ความว่า

“ผู้ที่เป็นครูอาจารย์นั้น ใ้ว่าจะมีแต่ความรู้ในทางวิชาการ และทางการสอนเท่านั้น

ก็หาไม่ จะต้องรู้จักอบรมเด็กทั้งในด้านศีลธรรมจรรยา และวัฒนธรรม รวมทั้ง

ให้มีความสำนึกรับผิดชอบในหน้าที่ และในฐานะที่จะเป็นพลเมืองที่ดีของชาติ

ต่อไปข้างหน้า การให้ความรู้หรือที่เรียกว่าการสอนนั้นต่างกับการอบรม การสอน

คือ การให้ความรู้แก่ผู้เรียน ส่วนการอบรม เป็นการฝึกจิตใจของผู้เรียนให้

ซึมซาบจนติดเป็นนิสัย”

และพระบรมราโชวาทที่พระราชทานแก่นักศึกษาวิทยาลัยเกษตรกรรมแม่โจ้ เชียงใหม่ เมื่อวันที่ 3 มกราคม 2516 เกี่ยวกับการแก้ไขปัญหาวิตชีวิตความว่า

“คนเราต้องเตรียมตัว เพื่อที่จะเผชิญปัญหาต่างๆ ในชีวิต แต่การเตรียมตัวนั้น

ก็ต้องมีความรู้ประกอบด้วย มีการฝึกนิสัยใจคอของตนให้สามารถฟันฝ่า

อุปสรรคได้ด้วย สิ่งที่สำคัญในการฟันฝ่าอุปสรรคในชีวิตคือ ต้องรู้จัก

ตัวเอง รู้ว่าตัวกำลังทำอะไร รู้ว่าตัวต้องการอะไร”

จากพระบรมราโชวาทดังกล่าวจะเห็นว่า การสร้างคนที่มีสมบูรณ์ จำเป็นต้องหล่อหลอมเกลาในทางที่ถูกต้อง และฝึกจิตใจให้รู้จักตนเอง รู้ความต้องการของตนเอง รวมถึงควบคุมความต้องการของตนให้ได้จนเป็นนิสัย

ส่วนการสร้าง “มนุษย์ที่สมบูรณ์” ในมิติของศาสนานั้น พระมหาพยุหศักดิ์ ธรรมวิสุทธิเมธี (โสภาสาย) ได้นำเสนอตามแนวพุทธปรัชญา (2556) สรุปได้ว่า

มนุษย์จะต้องเป็นผู้ที่มีความสมบูรณ์ทางจิตใจ โดยมุ่งเน้นถึงความเป็นผู้มีใจสูง เป็นผู้ที่รู้จักการงดเว้นจากการทำความชั่ว ทำความดีให้เกิดขึ้น เป็นผู้รู้จักทำสิ่งที่มีประโยชน์ให้แก่ตนและสังคม **มีความเห็นที่ถูกต้องตามทำนองคลองธรรม สามารถปฏิบัติตนให้เป็นอยู่อย่างมีความสุขทั้งทางกาย ทางจิตใจ มีสติปัญญา และแก้ปัญหาของสังคมให้มีความสุขได้ จะต้องรู้จักอบรมใจของตนเองในเรื่องของการกระทำอันสำเร็จแล้วแต่ใจ** เป็นผู้ที่อยู่เหนือปัญหาทั้งทางโลกและทางธรรม เป็นมนุษย์ที่เต็มเปี่ยมแห่งความเป็นมนุษย์ หมายความว่า **เป็นมนุษย์ที่ไม่มีปัญหา มีความเยือกเย็น ทั้งในแง่ของวัตถุในแง่ของร่างกาย ในแง่ของจิตใจ และมีการสงเคราะห์เพื่อนมนุษย์**

จากแนวคิดที่กล่าวมาจะเห็นว่า พลังของชาติสำคัญที่ต้องสร้าง คือ พลังทางจิตใจของประชากรที่สามารถควบคุมความต้องการของตนเองได้ ซึ่งต้องเริ่มสร้างตั้งแต่เยาว์วัยจนเป็น “วัฒนธรรมทางจิตใจ” เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ “ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์” สามารถควบคุมความประพฤติตนเองได้เมื่อเติบโตเป็นผู้ใหญ่

ในด้านหลักวิชารัฐศาสตร์ โสเครตีส ให้ข้อคิดว่า มนุษย์จะมีชีวิตที่ดีและมีความสุขจะต้องยึดมั่นในคุณธรรม ผู้ปกครองต้องมีคุณธรรมและเสริมสร้างให้ประชาชนมีความรู้และเข้าใจในคุณธรรม เพื่อให้ทุกคนตระหนักในคุณค่าของคุณธรรมและยึดถือเป็นคุณค่าแห่งวิถีชีวิตเพื่อชีวิตที่ดีของสังคม

ข้อคิดของโสเครตีสนี้ สื่อความหมายได้ว่า พ่อแม่ในฐานะผู้ปกครองต้องเป็นแบบอย่างให้กับลูกในเรื่องความสามารถในการควบคุมจิตใจและอารมณ์ ซึ่งเท่ากับอบรมสั่งสอนให้ลูกมีคุณธรรมและจริยธรรมด้วย

Rush & Althoff (อ้างถึงใน สิทธิพันธ์ พุทธนุ, 2541) ได้เสนอว่า ต้องมีการวางระบบการเรียนรู้ทางการเมืองด้วยกระบวนการ “กล่อมเกลாதาสังคม” (Socialization) ซึ่งจะให้ความรู้ที่ “ถูกต้อง” กับคนในสังคมอย่างเป็นระบบ โดยให้แนวคิดที่ว่า

คนในสังคมไม่ว่าจะเป็นเด็กหรือผู้ใหญ่ถูกห้อมล้อมด้วย “สื่อกลาง” ที่ให้ข้อมูลความรู้กับคนในสังคม 6 กลุ่ม คือ ครอบครัว สถานศึกษา ศาสนา ชุมชน กลุ่มเพื่อน (Peer Group) หรือกลุ่มวิชาชีพ และสื่อมวลชน ซึ่งความรู้ที่คนในสังคมได้รับนี้ จะสร้าง “ค่านิยมและทัศนคติ” ในการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข

โดยความรู้ที่ได้รับจะต้องเป็นสิ่งที่ “ถูกต้องและเสริมสร้างคุณงามความดี” จึงจะทำให้บุคคลนั้นยึดถือปฏิบัติกันแต่ในสิ่งที่ดีงาม จนก่อให้เกิด “ประโยชน์สุข” กับทุกคนในสังคมอย่างต่อเนื่อง ซึ่งบทบาทที่สำคัญที่สุด คือ สถาบันครอบครัวที่ต้องสอนให้มนุษย์เรียนรู้วิธีการดำเนินชีวิตอยู่ร่วมสังคมกับผู้อื่น

เมื่อคนในสังคมได้รับการพัฒนาความคิดความเชื่อในสิ่งที่ถูกต้องและดีงามอย่างต่อเนื่องแล้ว จะสร้างบุคลิกภาพและประสบการณ์ที่สืบทอดกันจนเป็น “วัฒนธรรม” หรือวิถีชีวิตอันดีงามชีวิต ซึ่งจะส่งผลให้การอยู่ร่วมกันเป็นไปด้วยความสงบสุข และทุกคนช่วยกันพัฒนาให้สังคมมีความเจริญก้าวหน้าไปในทิศทางเดียวกัน

ในด้านการแพทย์ นายแพทย์ สุริยเดว ทรีปาตี ผู้อำนวยการศูนย์คุณธรรม (องค์การมหาชน) ซึ่งเป็นจิตแพทย์เด็ก ได้ให้ความเห็น (2562) ว่า การสร้างระบบนิเวศหรือสภาพแวดล้อมให้กับเด็กในช่วง 1,000 วันแรกนับตั้งแต่ปฏิสนธิในครรภ์มารดา มีผลต่อความคิดและลักษณะนิสัยของเด็กเมื่อเติบโตเป็นผู้ใหญ่มาก

คุณหมอได้อธิบายว่า ระบบนิเวศสำหรับเด็กแบ่งเป็น 3 ช่วง คือ

ช่วงแรกประมาณ 270 วันที่อยู่ในครรภ์มารดา ทารกจะซึมความคิดและอารมณ์จากมารดา ในช่วงนี้ครอบครัวต้องสร้างบรรยากาศให้แม่มีอารมณ์ดี

อาจเป็นด้วยเหตุนี้ จึงมีคำแนะนำจากโลกตะวันตกว่า ควรเปิดเพลงคลาสสิกให้แม่ฟัง เพื่อซึมซับอารมณ์ดีจากเพลงที่ไพเราะและส่งต่อไปให้ลูกในครรภ์มีจิตใจที่ดี

ช่วงที่สอง 180 วันหรือ 6 เดือนแรกที่ลูกต้องปรับตัวจากสภาพที่อบอุ่นจากแม่ในครรภ์มาสู่สังคมโลก การสร้างระบบนิเวศที่ค่อยๆ เปลี่ยนแปลงจะดำเนินการผ่าน “สายใยรัก” ขณะที่แม่ให้นมลูก

และช่วงที่สาม 550 วัน หรือจนลูกมีอายุประมาณ 2 ขวบ จะเริ่มเรียนรู้การควบคุมอารมณ์ความต้องการผ่านการกล่อมเกลาทางสังคม (Socialization) จากพ่อแม่ ด้วยการสอนว่า สิ่งใดดีควรทำ และสิ่งใดไม่ดีไม่ควรทำ จึงเป็นการพัฒนาลักษณะนิสัยเพื่อสร้างความพร้อมในการเข้าสู่สังคมที่กว้างขึ้น คือ สถานรับเลี้ยงเด็กก่อนวัยเรียนหรือโรงเรียนในช่วงต่อมาของชีวิต

จากหลักทางวิชาการทางการแพทย์นี้จะเห็นว่า พ่อแม่มีส่วนสำคัญมากในการเตรียมความพร้อมทางด้านจิตใจของลูก เนื่องจากเป็นผู้สร้างภูมิคุ้มกันในการควบคุมจิตใจหรือ “คุณธรรม” และการควบคุมความประพฤติหรือ “จริยธรรม” ซึ่งเป็นหลักพื้นฐานของ “ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์” ให้กับลูกในช่วงแรกของชีวิต

ดังนั้น พ่อแม่จึงต้องสร้าง “วัฒนธรรมทางจิตใจ” ให้เป็นวิถีชีวิตของลูกในเยาว์วัยด้วยการสร้างระบบนิเวศหรือสภาพแวดล้อมทางจิตใจให้กับลูกตั้งแต่ปฏิสนธิในครรภ์มารดา เพื่อให้มีการเรียนรู้การอยู่ร่วมกันในสังคม และมีความพร้อมในการเข้าสู่สังคมที่กว้างขึ้น เพื่อให้เป็น “พลเมืองที่เข้มแข็ง” หรือ Active Citizen ของประเทศเมื่อเจริญวัย

อย่างไรก็ดี ในอดีตพ่อแม่คนไทยส่วนใหญ่มักจะเลี้ยงลูกด้วยตนเองและกล่อมเกลาให้ลูกเป็นคนดีเพื่อชื่อเสียงของวงศ์ตระกูล แต่เมื่อสังคมเปลี่ยนมาสู่ยุคทุนนิยมในกระแสโลกาภิวัตน์พ่อแม่มีภาระทางเศรษฐกิจในการหาเงินเลี้ยงดูครอบครัวจนไม่มีเวลาดูแลลูก จึงหลงลืมหน้าที่สั่งสอนให้ลูกเป็น “คนดีของสังคม”

สิ่งนี้เป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้คนไทยยุคใหม่มีภูมิทัศน์ด้านทานต่อความต้องการหรือกิเลสน้อย ปัญหาความบกพร่องในการควบคุมจิตใจหรือคุณธรรม และสภาวะขาดความสามารถในการควบคุมความประพฤติให้อยู่ในกรอบของความดีที่สังคมกำหนดหรือจริยธรรม ความเห็นแก่ตัวของคนไทยจึงมีมากจนถึงขั้นเป็นความขัดแย้ง

ดังนั้น การสร้างพลังความดีหรือคุณธรรมให้กับคนในสังคมเพื่อให้เป็น “พลเมืองที่เข้มแข็ง” ที่ดีที่สุดจึงจำเป็นต้องรื้อฟื้น “วัฒนธรรมการสร้างครอบครัว” ของคนไทยที่เคยเข้มแข็งให้กลับมาอีกครั้งหนึ่ง

สำหรับแนวทางการแก้ปัญหาความบกพร่องในด้านคุณธรรมความเป็นมนุษย์ ด้วยการเห็นประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าส่วนตัวนั้น ศูนย์คุณธรรม (องค์การมหาชน) ได้สังเคราะห์พระบรมราโชวาทของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 พบว่า คุณธรรมที่พระองค์กล่าวถึงมากที่สุด คือ “พอเพียง วินัย สุจริต จิตอาสา”

ด้วยเหตุนี้ คณะกรรมการส่งเสริมคุณธรรมแห่งชาติ จึงได้นำคุณธรรม 4 ประการนี้ มาเป็นแนวทางในการขับเคลื่อนแผนแม่บทส่งเสริมคุณธรรมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 (พ.ศ.2559-2564) เพื่อให้บรรลุเป้าหมายให้คนไทย “เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์” เห็นประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าส่วนตัว ความเป็นธรรมในสังคมจึงจะเกิดขึ้น และสามารถลดความขัดแย้งจากการประพฤติปฏิบัติตนตาม “อำเภอใจ” ของชนชั้นนำในสังคมได้

สิ่งนี้ปรากฏในยุทธศาสตร์ชาติ พ.ศ.2561-2580 โดยได้กำหนดเป้าหมายในการพัฒนาประเทศว่า

“ประเทศชาติมั่นคง ประชาชนมีความสุข เศรษฐกิจพัฒนาอย่างต่อเนื่อง

สังคมเป็นธรรม ฐานทรัพยากรธรรมชาติยั่งยืน”

โดยกำหนดให้ยกระดับศักยภาพประเทศในหลากหลายมิติ พัฒนาคนในทุกมิติและในทุกช่วงวัยให้เป็นคนดี คนเก่ง และมีคุณภาพ...”

หนึ่งในประเด็นยุทธศาสตร์ด้านการพัฒนาและเสริมสร้างศักยภาพมนุษย์ ได้แก่ “การปรับเปลี่ยนค่านิยมและวัฒนธรรม” ได้ระบุว่า

“มุ่งเน้นให้สถาบันทางสังคมร่วมปลูกฝังค่านิยมและวัฒนธรรมอันพึงประสงค์”

ด้วยการปลูกฝังค่านิยมและวัฒนธรรมผ่านการเลี้ยงดูในครอบครัว

และ “การพัฒนาศักยภาพคนตลอดช่วงชีวิต” ระบุว่า

“มุ่งเน้นการพัฒนาคนเชิงคุณภาพในทุกช่วงวัย”

โดยช่วงการตั้งครรภ์ ปฐมวัย เน้นการเตรียมความพร้อมให้แก่พ่อแม่ก่อนการตั้งครรภ์

จากประเด็นยุทธศาสตร์ชาติด้านการพัฒนาและเสริมสร้างศักยภาพมนุษย์ 2 ประการนี้ จะเห็นว่าประเทศไทยต้องฟื้นฟู “วัฒนธรรมการสร้างครอบครัว” เพื่อพัฒนาเด็กและเยาวชนของครอบครัวให้เป็นคนดี คนเก่ง และมีคุณภาพ ตั้งแต่ตั้งครรภ์ ปฐมวัย ด้วยการให้ความรู้กับคนในวัยเจริญพันธุ์เพื่อเตรียมความพร้อมให้แก่พ่อแม่ก่อนการตั้งครรภ์

สำหรับการจัดทำแผนงานและโครงการรองรับยุทธศาสตร์ชาติเรื่องนี้ ผู้เขียนขอเสนอแนะว่าควรศึกษาจากประเทศญี่ปุ่นที่ได้รับการยอมรับจากทั่วโลกว่า มีพลเมืองที่มีความเข้มแข็งที่สุดในการควบคุมความคิดและจิตใจให้สามารถดำรงความเป็นมนุษย์ที่ “ไม่เอาเปรียบผู้อื่น ไม่ละเมิดสิทธิของผู้อื่น ไม่ก้าวร้าว และประกอบสัมมาอาชีพเพื่อสร้างความเจริญให้กับสังคม” ตามหลักพระพุทธศาสนาไว้ได้ แม้ในยามที่เกิดวิกฤติที่ตนอาจต้องเสียชีวิตก็ตาม

จากการศึกษาพบว่า การที่เด็กญี่ปุ่นเป็นแบบอย่างของความมีวินัยเมื่อมีเหตุวิกฤติ ซึ่งสะท้อนภาพของความสามารถในการควบคุมความคิดด้วย “คุณธรรม” และควบคุมความประพฤติมิให้เอาเปรียบหรือละเมิดสิทธิของผู้อื่น ด้วย “จริยธรรม” ของคนญี่ปุ่น เกิดจากการปลูกฝังมาจากสถาบันครอบครัว

ลักษณะอันนิสัยอันดีงามของคนญี่ปุ่นในยามที่ประเทศประสบวิกฤตการณ์นี้ บางคนอาจให้ความเห็นว่า เป็นเพราะญี่ปุ่นเคยมีประสบการณ์ที่เลวร้ายมามากจึง “ทนได้” แต่ในข้อเท็จจริงแล้วต้องยอมรับว่าญี่ปุ่นมีระบบการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ เพื่อสร้าง “พลเมืองดี” ให้กับชาติ โดยการใช้งานวิจัยเชิงยุทธศาสตร์ แล้วเขียนออกมาเป็น “สมุดปกขาว” (White Paper) ด้านต่างๆ โดยเฉพาะด้านสังคมจิตวิทยา

ผู้เขียนเคยมีโอกาสดำเนินการอ่านสมุดปกขาวด้านสังคมของญี่ปุ่นที่ออกในปี 2536 จำได้ว่า รัฐบาลญี่ปุ่นพยายามอธิบายให้ประชาชนเข้าใจและเห็นความสำคัญของการสร้างสังคมญี่ปุ่น ด้วยการปลูกจิตสำนึกให้ผู้หนึ่งผู้ใดเป็น “ผู้สร้างพลเมืองดี” ให้กับชาติ (Citizen Maker) ด้วยการเลี้ยงลูกเอง ตามประเพณีที่สืบทอดมาจากจีน และเสนอยุทธศาสตร์ใหม่ให้ผู้ชายญี่ปุ่นปรับเปลี่ยนนิสัยมาเลี้ยงลูกแทนภรรยา

ในเอกสารฉบับนั้นอธิบายว่า สังคมญี่ปุ่นกำลังเปลี่ยน เนื่องจากสตรีมีการศึกษาสูงและมีโอกาสเจริญก้าวหน้าในการประกอบอาชีพ ทำให้ผู้หญิงญี่ปุ่นยุคใหม่มองว่า การมีภาระตามประเพณีที่ต้องลาออกจากงานไปดูแลลูกนั้น เป็นอุปสรรคต่อการดำเนินชีวิต จึงไม่ยอมแต่งงาน หรือแต่งงานแล้วไม่ยอมมีลูก

ปัญหานี้เริ่มรุนแรงขึ้น และเกิดปรากฏการณ์แทรกซ้อนที่ผู้ชายญี่ปุ่นเริ่มแต่งงานกับผู้หญิงต่างชาติมากขึ้น ซึ่งญี่ปุ่นยังมีประเพณีไม่ยอมรับบุตรของคนต่างชาติเป็นประชากรญี่ปุ่นทำให้เกิดปัญหาการขาดแคลนประชากร จึงมีการเสนอแนวคิดให้ปรับวัฒนธรรมครอบครัวญี่ปุ่นใหม่ ด้วยการเสนอให้ผู้ชายญี่ปุ่นที่มีโอกาสเจริญก้าวหน้าในอาชีพน้อยกว่าภรรยา ปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตใหม่ด้วยการลาออกจากงานมาเลี้ยงลูกแทนภรรยาบ้าง

เวลาผ่านไปกว่า 20 ปี ขณะนี้มีผู้ชายชาวญี่ปุ่นสนใจดูแลลูกแทนภริยามากขึ้น รัฐบาลเองก็สนับสนุนด้วยการแก้ไขกฎระเบียบให้ผู้ชายลางานมาดูแลบุตรได้ และสร้างที่เปลี่ยนผ้าอ้อมเด็กไว้ในห้องน้ำผู้ชายช่วยให้พ่อสามารถเลี้ยงลูกได้ ทำให้การเปลี่ยนแปลงทางสังคมราบรื่นและประสานสอดคล้องกัน

แนวคิดนี้สอดคล้องกับทฤษฎี “การกล่อมเกลางานสังคม” (Socialization) ที่สังคมทุกภาคส่วนตั้งแต่ครอบครัว สถานศึกษา สถาบันศาสนา ชุมชน กลุ่มวิชาชีพ และสื่อมวลชน ร่วมกันสร้างสังคมที่ดีงามด้วยการปรับกระบวนทัศน์เข้าหากัน และช่วยกันปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ด้วยการใช้งานศึกษาวิจัยอธิบายให้คนในสังคมยอมรับและเปลี่ยนพฤติกรรม

จุดเริ่มต้นของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของญี่ปุ่น เริ่มตั้งแต่เด็กลืมตาขึ้นมาดูโลก พ่อแม่จะเริ่มบ่มเพาะให้เด็กมีการควบคุมอารมณ์ที่ดี เมื่ออายุ 2 ขวบเด็กจะเริ่มเข้ากระบวนการกล่อมเกลางานสังคม โดยยึดหลัก “บ้าน วัด โรงเรียน” ที่ฝึกแนวทางอย่างประสานสอดคล้องกันในระบบโรงเรียนอนุบาล

ความสัมพันธ์ของพ่อแม่กับเด็กอนุบาลเป็นเรื่องสำคัญที่สุดของคนญี่ปุ่น เราจะเห็นคนญี่ปุ่นจู๋ลูกเล็กๆ ไปส่งที่โรงเรียน และให้เด็กถือของทุกชิ้นด้วยตนเองเพื่อฝึกความอดทนและพึ่งตนเอง แม้กระทั่งกฎราชกุมาร นารูฮิโตะและพระวรชายาก็กระทำตนเป็นแบบอย่าง ด้วยการจุพระราชาธิปไตยไปโรงเรียนไม่ว่าแดดออกหรือฝนตก โดยให้พระธิดาถือหรือสะพายกระเป๋าทุกชิ้นด้วยพระองค์เอง

โรงเรียนอนุบาลในญี่ปุ่นส่วนใหญ่จะอยู่รอบ “วัด” และบางแห่งดำเนินการโดยเจ้าอาวาสวัด ทำให้เด็กๆ คำนึงกับการเล่นในวัดอันร่มรื่นและสงบ ทุกเดือนเด็กต้องไปฟังเทศน์ในวัด 1 ครั้ง และในวันสำคัญทางศาสนาเด็กต้องไปปฏิบัติศาสนกิจ รวมทั้งเมื่อจบการศึกษาจะต้องไปไหว้พระปฏิญาณตนว่าจะเป็นคนดี

เรื่องวัดกับคนญี่ปุ่นนี้ เป็นวิถีชีวิตคู่กัน ในวันสงกรานต์ปีเก่าคนญี่ปุ่นไม่ฉลองด้วยสุราซึ่งเป็นกิจวัตร แต่จะมีประเพณีไหว้พระสวดมนต์ข้ามปี ซึ่งน่าทึ่งที่ประเทศไทยเราเริ่มโครงการนี้แล้ว

ลักษณะนิสัยสำคัญที่ปลูกฝังให้กับเด็กญี่ปุ่นตั้งแต่เกิด คือ ความซื่อตรง รักชาติ รักการเรียนรู้ ทำงานเป็นทีม เสียสละประโยชน์ส่วนตนให้กับส่วนรวม มีความรับผิดชอบต่อหน้าที่ มีระเบียบวินัย และความเข้มแข็งอดทน โดยพ่อแม่เป็นผู้สอนการดำเนินชีวิตในสังคมให้กับลูกและเป็นแบบอย่างที่ดีของลูกด้วย

สิ่งที่สำคัญ คือ เด็กอนุบาลญี่ปุ่นจะถูกฝึกให้เรียนรู้สิ่งที่ตนต้องประสบ ตั้งแต่ความหนาวไปจนถึงการฝึกเผชิญกับอันตรายต่างๆ เพื่อให้มีการเรียนรู้และมีประสบการณ์ในทุกสถานการณ์ที่จะต้องเผชิญในอนาคต โดยในระยะแรกมีพ่อแม่ช่วยเป็นกำลังใจให้

ลักษณะนิสัยอันดีงามของคนญี่ปุ่นที่แฝงไปด้วยความชาตินิยมหรือ “ชาติต้องมาก่อนตน” นี้ เกิดจากการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ของชาติจากข้อเท็จจริงโดยไม่บิดเบือน ทำให้ชาวญี่ปุ่นได้รู้และภาคภูมิใจในความเป็นชาติของตนที่กว่าจะรวมตัวกันได้ ทำให้รับรู้บทเรียนอันเจ็บปวดที่เกิดขึ้นจากการสูญเสียเอกราช และสิ่งที่เกิดขึ้นจากธรรมชาติ เช่น ภูเขาไฟระเบิด แผ่นดินไหว ใต้ฝุ่น ฯลฯ และเตรียมพร้อมที่จะเผชิญกับชะตากรรมที่อาจเกิดขึ้นในทุกรูปแบบอย่างไม่หวั่นไหว

จุดเด่นอีกประการหนึ่งของคนญี่ปุ่น คือ ความ “ซื่อตรง” (Integrity) โดยไม่มีการโกหกกัน แม้กระทั่งรัฐบาลญี่ปุ่นเองก็ไม่เคยโกหกหรือปิดบังข้อเท็จจริงกับประชาชน พร้อมกับให้คำแนะนำที่ถูกต้องอยู่ตลอดเวลา ประชาชนจึงเชื่อในข้อมูลข่าวสารที่รัฐบาลเสนอ และปฏิบัติตามคำแนะนำของรัฐบาลในทุกเรื่องอย่างเคร่งครัด แม้ว่าบางเรื่องเป็นข้อบกพร่อง เช่น การละเลยในการตรวจโรงไฟฟ้านิวเคลียร์ตามรายการตรวจสอบก็แจ้งให้ทราบในข้อบกพร่องต่างๆ อย่างชัดเจน โดยรัฐบาลไม่ปิดบังจนเกิดข่าวลือที่ทำให้ประชาชนสับสน

หรือบางเรื่องที่น่ากลัว เช่น อาหารและนมปนเปื้อนสารกัมมันตภาพรังสี ก็บอกให้ทราบว่ามีจริง โดยอธิบายว่ายังไม่ถึงขั้นที่มีผลต่อสุขภาพ และแจ้งให้ทราบความคืบหน้าอย่างต่อเนื่อง

การปฏิบัติของรัฐบาลญี่ปุ่นที่มีความซื่อตรงนี้ ทำให้การปฏิบัติงานมีความโปร่งใส ชัดเจน และมีธรรมาภิบาล ทำให้ประชาชนเชื่อถือศรัทธาและให้ความร่วมมือกับรัฐบาล การแก้ไขปัญหาต่างๆ ก็จะสำเร็จ ลุล่วงไปด้วยดี

บุญชู ตันติรัตนสุนทร (2558) ได้สรุปลักษณะนิสัยของคนญี่ปุ่นว่า (1) คนญี่ปุ่นเป็นคนตรงต่อเวลา โดยไม่สามารถอ้างเหตุของความล่าช้าได้ต้องขอโทษเท่านั้น มีระบบการทำงานทันที ตรงต่อเวลาในงานพิธีกรรม หรือกำหนดการ และบริหารเวลาเป็นวินาทีหรือนาฬิกา (2) ลักษณะนิสัยที่ดีได้จากระบบสังคมที่แม่ต้องเลี้ยงดูลูก และให้การศึกษาลูกด้วยระบบ PTA (Parent-Teacher Association) และกิจกรรมชุมชน ได้แก่ การแยกขยะ การป้องกันภัย การจัดกีฬาและวัฒนธรรมท้องถิ่น และ (3) การจัดการศึกษาภาคบังคับที่ให้เด็กเรียนใกล้บ้าน เอื้อให้มีเวลาล่องเลาะเด็กในกิจกรรมสร้างนิสัยต่างๆ ร่วมกับครอบครัว

นพ.กมล แสงทองศรีกมล กุมารแพทย์ จิตแพทย์เด็กและวัยรุ่น ได้เขียนบทความ “คนญี่ปุ่นเขาเลี้ยงลูกกันอย่างไร” ว่า คนญี่ปุ่นมีความเกรงใจผู้อื่นมากและแสดงออกถึงความเสียใจเมื่อทำให้ผู้อื่นเดือดร้อนอย่างจริงจังเสมอ แม้กระทั่งเรื่องของคนไทยเห็นว่าเป็นเรื่องเล็กน้อย เช่น ผิดเวลานัดหมาย และอธิบายว่า ลักษณะนิสัยของคนญี่ปุ่นในเรื่องวินัยได้มาจากพ่อ จนมีการกล่าวขานว่า คนญี่ปุ่นกลัว 3 สิ่ง คือ แผ่นดินไหว พายุไต้ฝุ่น และพ่อ

คนญี่ปุ่นกลัว “พ่อ” เพราะสุภาชิตโบราณของชาวญี่ปุ่นกำหนดหน้าที่สำคัญของพ่อ ให้มีบทบาทอย่างมากในการควบคุม กฎเกณฑ์ ระเบียบวินัยในบ้าน ซึ่งน่าจะมาจากสภาพสังคมชาวญี่ปุ่นสมัยโบราณที่ผู้ชายเป็นผู้นำของสังคม พ่อบ้านในฐานะเป็นผู้นำของครอบครัว แม้ว่าในปัจจุบันพ่อจะไม่ค่อยมีเวลาให้ลูก แต่การทำหน้าที่สำคัญในการควบคุมกฎเกณฑ์ระเบียบวินัยของลูกยังมีอยู่ ซึ่งทำให้ลูกสามารถควบคุมจิตใจต่อความต้องการหรือกิเลสได้ดีในทุกโอกาส

วัฒนธรรมครอบครัวญี่ปุ่นอีกประการหนึ่งที่ยังคงอยู่ คือ แม่ต้องดูแลลูกและพุ่มพักให้เป็นลูกเป็นคนดีของสังคมและพลเมืองดีของชาติ โดยปลูกฝังจิตสำนึกว่า ผู้หญิงญี่ปุ่นเป็น “Citizen Maker”

ยุพา คลังสุวรรณ (2542) ได้อธิบายว่า ครอบครัวญี่ปุ่นอยู่กันแบบมีส่วนร่วม และมีการช่วยเหลือกัน ทั้งเศรษฐกิจและสังคม มีสภาครอบครัวซึ่งเป็นญาติผู้ใหญ่ในตระกูลเป็นที่ปรึกษา โดยครอบครัวมีหน้าที่ดังนี้

1. การผลิตสมาชิกให้กับสังคม
2. กลุ่มเกลาสมาชิกครอบครัวให้ปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ของสังคม มีความประพฤติดี มีศีลธรรม มีความกตัญญูต่อเวทีย รวมทั้งการอบรมวิชาชีพ โดยส่งให้ศึกษา
3. เป็นที่พึ่งพิงแก่สมาชิก และมีความผูกพันทางอารมณ์ จิตใจ และการแก้ปัญหา โดยผู้หญิงญี่ปุ่นจะต้องทุ่มเทเวลาดูแลลูกเป็นพิเศษ

4. ให้สถานภาพแก่บุคคลในครอบครัว ซึ่งเป็นการส่งเสริมให้มีความก้าวหน้าในอาชีพ

ปกติชีวิตครอบครัวคนญี่ปุ่นเป็นครอบครัวเดี่ยว คือ ผู้ชายมีภริยาคนเดียว และอาศัยอยู่ร่วมกันแบบพ่อแม่ลูก ตำแหน่งภริยาก็มีคนเดียว แต่ผู้ชายอาจมีคนรักที่คนก็ได้ เมื่อภริยาเสียชีวิต คนรักคนแรกจะได้รับการเลื่อนตำแหน่งเป็นภริยา จากขนบธรรมเนียมประเพณีของญี่ปุ่นนี้ ทำให้ญี่ปุ่นมีวัฒนธรรมครอบครัวที่มีบุตรสืบทอดตระกูลจากภริยาคนเดียวและบุตรที่ได้รับสถานะจากระบบครอบครัวจึงจะเป็นคนญี่ปุ่น สิ่งนี้ส่งผลให้คนญี่ปุ่นให้ความสำคัญกับการตั้งครรภ์ของสตรีมาก เนื่องจากเป็นจุดเริ่มต้นของการสร้าง “พลเมืองที่เข้มแข็ง”

สิ่งแรก คือ **ต้องบรรลุนิติภาวะ** หรือมีอายุครบ 20 ปีบริบูรณ์ ซึ่งญี่ปุ่นให้ความสำคัญกับเรื่องนี้มาก

เมื่อสมัยที่ผู้เขียนไปรับราชการที่ญี่ปุ่นพบว่า มีวันหยุดราชการที่ต่างกับประเทศไทย คือ Coming to the Age ซึ่งตรงกับวันจันทร์ที่สองของเดือนมกราคมของทุกปีเป็นวันบรรลุนิติภาวะ (Seijin no Hi 成人の日) เมื่อสอบถามคนญี่ปุ่นได้รับการอธิบายว่า เป็นวันที่สตรีญี่ปุ่นซึ่งมีอายุ 20 ปีบริบูรณ์จะแต่งชุดกิโมโนซึ่งเป็นชุดประจำชาติเดินทั่วเมือง เพื่อแสดงว่าบรรลุนิติภาวะแล้ว คล้ายกับประกาศว่า “ฉันพร้อมจะเป็นแม่แล้ว”

ความพร้อมของความเป็น “แม่ของลูก” มิใช่เพียงแต่อายุเท่านั้น สิ่งที่สำคัญ คือ **ความพร้อมทางเศรษฐกิจในการเลี้ยงดูลูกให้มีความเจริญเติบโต ทั้งร่างกาย จิตใจ และสุขภาพ**

Meiji Yasuda Life บริษัทประกันชีวิตชื่อดังของญี่ปุ่น เผยผลการสำรวจความคิดเห็นกลุ่มผู้ชายโสดชาวญี่ปุ่นที่มีอายุอยู่ในช่วงระหว่าง 20 ปีขึ้นไป เกี่ยวกับความต้องการแต่งงานของพวกเขา ซึ่งพบว่า ความต้องการแต่งงานของผู้ชายกลุ่มนี้ลดลงอย่างเห็นได้ชัด มีเพียงแค่ 38.7 เปอร์เซ็นต์เท่านั้นที่มีความคิดอยากแต่งงาน แตกต่างจากเมื่อ 3 ปีก่อน ที่มีมากถึง 67.1 เปอร์เซ็นต์ โดยสาเหตุหลักเป็นเพราะ พวกเขาคิดว่ารายได้รวมจากการทำงานในแต่ละปี ยังไม่มากพอที่จะสร้างครอบครัว หรือเป็นไปตามที่ฝ่ายหญิงเรียกร้อง

รายงานฉบับเดียวกันเปิดเผยว่า ผู้หญิงชาวญี่ปุ่นส่วนใหญ่ จะมองว่าผู้ชายที่มีรายได้รวมอย่างน้อย 4 ล้านเยนต่อปี หรือราว 1,350,000 บาท คือกลุ่มที่พร้อมจะสร้างครอบครัว ซึ่งปัจจุบัน มีชายญี่ปุ่นที่อายุอยู่ในช่วง 20 ปีขึ้นไปเพียงแค่ 15.2 เปอร์เซ็นต์เท่านั้น ที่มีรายได้เฉลี่ยอย่างน้อย 4 ล้านเยนต่อปี

นอกจากอายุและฐานะทางเศรษฐกิจแล้ว ปัจจัยสำคัญยิ่งอีกประการหนึ่ง คือ **เวลาที่จะดูแลลูก** ทั้งนี้เพราะประเพณีของคนญี่ปุ่น “แม่” มีหน้าที่ต้องเลี้ยงดูลูกด้วยตนเองตั้งแต่ตั้งครรภ์จนถึงวัยที่ดูแลตนเองได้ แม้ว่าลูกไปโรงเรียนแล้วก็ตาม เมื่อมีการเรียนเพื่อฝึกให้ลูกเข้มแข็งที่เสี่ยงอันตราย เช่น ฝึกว่ายน้ำ แม่จะต้องไปนั่งข้างสระว่ายน้ำ เพื่อให้ลูกอุ่นใจว่าแม่พร้อมที่จะช่วยเหลือลูกในเวลาที่อาจเกิดอันตราย

ภาระในการเลี้ยงดูลูกของผู้หญิงญี่ปุ่นนี้กลายเป็นปัญหาของชาติที่รัฐบาลต้องวางยุทธศาสตร์เพื่อแก้ไข โดยสมุดปกขาวด้านสังคมของญี่ปุ่นปี 2535 ได้ระบุสภาพปัญหาว่า ผู้หญิงญี่ปุ่นไม่ยอมแต่งงานหรือแต่งงานแล้วไม่ยอมมีบุตร เนื่องจากการดูแลบุตรเป็นอุปสรรคในความก้าวหน้าในหน้าที่การงาน ทำให้สถิติการเกิดของประชากรญี่ปุ่นต่ำมากจนอาจเกิดปัญหาขาดแคลนคนวัยเจริญพันธุ์ใน 20 ปีข้างหน้า

จากโจทย์นี้ รัฐบาลญี่ปุ่นได้กำหนดกลยุทธ์การเปลี่ยนสังคมญี่ปุ่นจากการที่พ่อแม่ไม่เคยดูแลลูกเลยมาเป็นพ่อช่วยแม่ดูแลลูก หรืออาจถึงขั้นให้พ่อเลี้ยงลูกแทนแม่ เมื่อแม่ต้องประกอบอาชีพเลี้ยงครอบครัว ตามยุทธศาสตร์ด้านสังคมเมื่อปี 2535 ที่ได้กล่าวมาแล้วในช่วงต้น อย่างไรก็ตามมาถึงปัจจุบันสถิติการแต่งงานของผู้หญิงญี่ปุ่นที่เคยดีขึ้นกลับลดลงอีก โดยผลการสำรวจของ Meiji Yasuda Life ในปี 2562 พบว่า ด้านผู้หญิงชาวญี่ปุ่นที่มีอายุอยู่ระหว่าง 20 ปีขึ้นไป ก็มีความต้องการแต่งงานลดลงเหลือ 59 เปอร์เซ็นต์เท่านั้น ต่างจาก 3 ปีก่อนที่มีมากถึง 82.2 เปอร์เซ็นต์

ผลสำรวจชิ้นนี้ยังแสดงให้เห็นว่า ทั้งผู้ชายและผู้หญิงชาวญี่ปุ่น ที่มีอายุตั้งแต่ 30 ปีขึ้นไป ก็ไม่ค่อยอยากแต่งงานมากเท่าเมื่อก่อน โดยอัตราเฉลี่ยของคนที่ยากแต่งงานลดลงมากกว่า 10 เปอร์เซ็นต์เมื่อเทียบกับช่วง 3 ปีก่อน

ข้อมูลนี้สะท้อนให้เห็นว่า นโยบายกระตุ้นอัตราการเกิดในประเทศให้เพิ่มมากขึ้นของรัฐบาลชุดปัจจุบันอาจไม่เป็นผลมากเท่าใด เมื่อประชาชนจำนวนมาก ยังรู้สึกว่า ตนเองไม่พร้อมจะสร้างครอบครัว

น่าสังเกตว่า แม้วัฒนธรรมประเพณีเกี่ยวกับครอบครัวของคนญี่ปุ่นจะทำให้ปัญหามาอย่างต่อเนื่องมากกว่า 30 ปี แต่ไม่เคยมีข่าวว่ารัฐบาลญี่ปุ่นจะปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมการสร้างพลเมืองที่เข้มแข็งของครอบครัวเลย

สำหรับประเทศไทยของเรา ในปี 2561 สำนักงานสถิติแห่งชาติ ระบุถึงสถานการณ์ผู้สูงอายุไทยว่า มีตัวเลขกลม ๆ ประมาณ 11.35 ล้านคน หรือ 16.8 เปอร์เซ็นต์ของประชากรทั้งประเทศ ทำให้หลายฝ่ายเสนอให้มีการสนับสนุนให้คนไทยมีบุตรมากขึ้น ซึ่งการให้เงินช่วยเหลืออย่างเดียวอาจไม่ตอบโจทย์นี้ทั้งหมด

ทั้งนี้ เพราะการดำรงไว้ซึ่งคุณภาพของประชากรผ่านระบบการกล่อมเกลาทางสังคม ได้แก่ ครอบครัว สถานศึกษา สถาบันศาสนา ชุมชน กลุ่มเพื่อน (Peer Group) และสื่อมวลชน จำเป็นที่ต้องทำควบคู่กันไปด้วย

ดังนั้น จึงอาจต้องนำ “วัฒนธรรมการสร้างครอบครัวเข้มแข็ง” กลับมาใช้อีกครั้งหนึ่ง ด้วยการวางระบบการกล่อมเกลาทางสังคมที่มีประสิทธิภาพ เพื่อให้ความรู้และสร้างความตระหนักให้กับคนในวัยเจริญพันธุ์ ถึงภาระหน้าที่การสร้างพลเมืองดีขึ้นพื้นฐานของครอบครัว และส่งต่อให้สถานศึกษารับไปพัฒนาต่อ โดยอาจนำตัวแบบวัฒนธรรมการสร้างพลเมืองดีของสังคมญี่ปุ่นมาประยุกต์ใช้ในการปฏิรูปสังคมไทย

ความสำเร็จในเรื่องนี้จำเป็นต้องบูรณาการทำงานของหน่วยงานของรัฐที่รับผิดชอบเรื่องนี้ ได้แก่ กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ กระทรวงวัฒนธรรม กระทรวงมหาดไทย กระทรวงสาธารณสุข กระทรวงศึกษาธิการ และหน่วยงานอื่นๆ ร่วมกันจัดทำแผนงานโครงการรองรับยุทธศาสตร์ชาติอย่าง “ไร้รอยต่อ”

ขณะเดียวกัน รัฐบาลต้องเพิ่มมาตรการสนับสนุนและอำนวยความสะดวกให้กับพ่อแม่สามารถดูแลลูกได้ด้วยตนเอง เช่น นิวซีแลนด์อนุญาตให้พ่อหรือแม่สามารถทำงานเป็นบางช่วงเวลา เพื่อให้สามารถรับ-ส่งลูกจากโรงเรียนได้ด้วยตนเองและมีเวลาอยู่กับลูกที่บ้านมากขึ้น เป็นต้น

สิ่งเหล่านี้เป็นความท้าทายของรัฐบาลใหม่ที่จะเข้ามารับภาระการบริหารประเทศในเร็ววันนี้

เอกสารอ้างอิง/References

- กมล แสงทองศรีกมล. (2547). คนญี่ปุ่นเขาเลี้ยงลูกกันอย่างไร. สืบค้นเมื่อวันที่ 5 มีนาคม 2562, จาก <http://www.bangkokhealth.com/index.php/health/health-year/children/169-%E0%B8%84%E0%B8%99%E0%B8%8D%E0%B8%B5%E0%B9%88%E0%B8%9B%E0%B8%88%E0%B9%88%E0%B8%99%E0%B9%80%E0%B8%82%E0%B8%B2%E0%B9%80%E0%B8%A5%E0%B8%B5%E0%B9%89%E0%B8%A2%E0%B8%87%E0%B8%A5%E0%B9%E0%B8%81%E0%B8%81%E0%B8%B1%E0%B8%99%E0%B8%AD%E0%B8%A2%E0%B9%88%E0%B8%B2%E0%B8%87%E0%B9%84%E0%B8%A3.html>
- คณะกรรมการส่งเสริมคุณธรรมแห่งชาติ. (2561). *การสร้างคนดีสู่สังคม*. กรุงเทพมหานคร.
- คณะกรรมการส่งเสริมคุณธรรมแห่งชาติ. (2561). *พอเพียง วินัย สุจริต จิตอาสา*. กรุงเทพมหานคร.
- จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. พระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. สืบค้นเมื่อวันที่ 5 มีนาคม 2562, จาก <http://www.cca.chula.ac.th/protocol/organizations-individuals.html>
- บุญชู ตันติรัตนสุนทร. (2558). ลักษณะพื้นฐานของคนและสังคมญี่ปุ่น. *วารสารเศรษฐกิจและธุรกิจไทย-ญี่ปุ่น*, 2 (เดือนสิงหาคม 2015), 1-5. สืบค้นเมื่อวันที่ 8 มีนาคม 2562, จาก https://ba.tni.ac.th/2015/upload/files/R&D/Aj_Boonchu%2013_11_2558.pdf
- พระมหาพวงศศักดิ์ ธรรมวิสุทธิเมธี (โสภาสาย). (2556). *การศึกษาวิเคราะห์มนุษย์ที่สมบูรณ์ตามแนวพุทธปรัชญา*. วิทยานิพนธ์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย.
- ยุพา คลังสุวรรณ. (2542). *แนวคิดระบบครอบครัวญี่ปุ่น*. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร.
- วีรวิท คงศักดิ์. (2553, 27 กรกฎาคม 2553). การกล่อมเกลางานสังคม. *โพสต์ทูเดย์*.
- วีรวิท คงศักดิ์. (2554, 21 มีนาคม 2554). การกล่อมเกลางานสังคมของคนญี่ปุ่น. *โพสต์ทูเดย์*.
- ศูนย์คุณธรรม (องค์การมหาชน). (2559). *70 คุณธรรมนำประชา*. กรุงเทพมหานคร.
- ศูนย์คุณธรรม (องค์การมหาชน). (2559). *เทิด 9 เกล้า ปกเกษตร*. กรุงเทพมหานคร.
- ศูนย์คุณธรรม (องค์การมหาชน). (2562). *โครงการ 1,000 วันมหัศจรรย์*. กรุงเทพมหานคร.

สิงห์ม่วง 53.5. (2553). โสเครตีส (Socrates). สืบค้นเมื่อวันที่ 5 มีนาคม 2562, จาก

<http://oknation.nationtv.tv/blog/piya88/2010/09/12/entry-1>

สิทธิพันธ์ พุทธหนุน. (2541). *แนวทางการศึกษารัฐศาสตร์ (PS.701)*. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

อัศววัฒน์ โอสธานุเคราะห์. (2549). *ตามรอยบาทพระราชชนนี*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ร่วมด้วยช่วยกัน.